

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

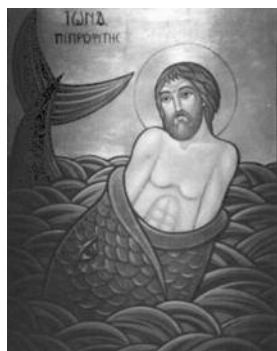
JAARGANG 57

NUMMER 1

JAN-FEB 2010

- 3 Ireneüswerkgroep in Kiëv –**
Bert Groen
- 6 d'Alzon en het Oosten –**
Arno Burg A.A.
- 10 Icoon met oecumenische betekenis –** Paul Brenninkmeijer
- 12 Jona en de Vasten van Nineveh –** Meditatie

Hedendaagse Koptische icoon, met opschrift in het Koptisch: 'De profeet Jona'. Thema van de meditatie is Jona en de 'Nineve-vasten' die wordt gevierd in alle oriëntaalse kerken.

- 14 Turken, Koerden en Armeniërs –**
Gerrit Steunebrink
- 17 Orthodoxe Nikolaasparochie 35 jaar –** Josephien van Kessel
- 20 Kerkvaders in de lift –** Twee recensies
- 23 Liturgieagenda**

Met dit eerste nummer van 2010 betreden we weer de boeiende wereld van het oosters christendom. De meeste artikelen gaan over ontmoeting in enigerlei vorm. Bert Groen beschrijft de 'officieuze' dialoog tussen oosters-orthodoxen en rooms-katholieken. Arno Burg geeft een boeiend historisch overzicht van de ontmoeting met het oosters christendom van Emmanuel d'Alzon, de stichter van de congregatie der Assumptionisten, die dit jaar 200 jaar geleden werd geboren. In een korte oecumenische schets tekent Paul Brenninkmeijer een bijzondere vrouw en een bijzondere icoon. Een meditatie over de figuur van de profeet Jona voert ons in de spiritualiteit van de oriëntaalse christenen. Gerrit Steunebrink geeft een momentopname van de schuchtere veranderingen ten goede van de laatste tijd in de relaties tussen Turken, Koerden en christelijke Armeniërs in Zuid-oost-Turkije, en Josephien van Kessel doet verslag van de ontmoeting tussen kerk en stadssamenleving in het kader van het 35-jarig jubileum van de Russisch-orthodoxe Nikolaasparochie te Amsterdam. De recensies van twee boeken over kerkvaders sluiten de artikelen van deze editie af.

Met deze keur aan onderwerpen van nu en toen, dichtbij en ver weg, hoopt de Pokrofredactie uw ontmoeting met de christenen van het Oosten weer naderbij te brengen.

Leo van Leijsen,
redactiesecretaris

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:

Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht, tel. 030 - 2326907, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €17,50, giro 5679145 (codes voor overboeking vanuit buitenland: IBAN: NL 13 PSTB 0005679145 BIC: PSTBNL21) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss
Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

De Katholiek-Orthodoxe Theologische St. Ireneüs-Werkgroep Bijeenkomst in Kiëv

In november 2009 vond in Kiëv, de bakermat van het Noord-oost-Slavische christendom en de huidige hoofdstad van Oekraïne, de zesde bijeenkomst van de katholiek-orthodoxe theologische St.-Ireneüs-werkgroep plaats. Deze groep is in 2004 opgericht op initiatief van het Johann-Adam-Möhler-Instituut te Paderborn, een toonaangevend katholiek Duits instituut voor oecumenische studies.

D e leden van de St.-Ireneüs-werkgroep zijn een dertiental orthodoxe theologen en een even zo groot aantal katholieke theologen (zie kader p. 4). Dezen komen vooral uit Europa en Noord-Amerika. De officiële conferentietalen zijn Duits, Engels en Frans; informeel onder elkaar wordt ook Grieks en Russisch gesproken. Er zijn altijd tolken vanuit het bureau van de Wereldraad van Kerken te Genève aanwezig. De tolken zijn allemaal vrouwen, de theologen allemaal mannen. Verschillende groepsleden vinden dit eenzijdig en willen graag dat nieuwe leden bij voorkeur vrouwen zijn.

Doelstelling

Het doel van de groep is om met elkaar te spreken over de belangrijkste geschilpunten die de rooms-katholieke en de orthodoxe kerk nog steeds van elkaar gescheiden houden. Zo willen

De groepsfoto van de bijeenkomst van de Ireneüswerkgroep in 2009 te Kiëv.

(Foto: Johann-Adam-Möhler-Instituut)

we een bijdrage aan de oecumenische toenadering leveren en de officiële theologische dialoog ten dienste staan. De gesprekken worden zowel door openhartigheid als ook door kennis van zaken gekenmerkt. In tegenstelling tot de officiële commissie voor de bilaterale theologische dialoog worden de deelnemers van de St.-Ireneüs-groep niet door de kerkleiding benoemd, maar wij werken met het principe van coöptatie en kiezen dus zelf de leden. Dit principe en het officiële, niet officiële karakter geven een grote vrijheid in ons spreken. De naam van de groep is ook daarom zo gekozen: Ireneüs (de 'vreedzame') was een Griekse bisschop en theoloog die in Zuid-Frankrijk werkzaam was (2^e eeuw), en in zijn apologetische geschriften zowel waarheid als ook liefde beklemtoonde. De sfeer in de groep is goed, open en vriendschappelijk.

Rome's primaat

Tijdens de eerste, constituerende bijeenkomst in Paderborn in 2004 werd besloten dat we ons zouden concentreren op het grootste inhoudelijke probleem in de katholiek-orthodoxe theologische dialoog: het primaat van de bisschop van Rome. We zouden ons niet alleen met de leer van het primaat, maar ook met de concrete praktijk van de uitoefening van dit primaat

gaan bezighouden. Zo gezegd, zo gedaan. In de volgende bijeenkomsten stond telkens een bepaalde historische fase centraal. In 2005 in het Penteli-klooster te Athene en in 2006 in het Benedictijnenklooster te Chevetogne werden aspecten van het primaat tijdens het eerste millennium bestudeerd. In 2007 in het Servische Pokajnica-klooster bij Belgrado stonden de Middeleeuwen in het middelpunt en in 2008 te Wenen was het de Nieuwe Tijd.

Kiëv 2009

In 2009 zouden we ons te Kiëv met het Eerste Vaticaanse Concilie (1869-1870) bezighouden, en wel met de historische context daarvan en de inhoud van de op dat concilie afgekondigde dogma's (universele jurisdictie en *infallibilitas*, "onfeilbaarheid", van de paus van Rome). Het was overigens de orthodoxe 'fractie' die om dit thema verzocht had. De dogma's van dat concilie worden door vele orthodoxen en andere christenen als een sta-in-de-weg voor de oecumene beschouwd. Daarom leek het ons goed de teksten van dat concilie nader te bestuderen en te zien of onze meningen daarover ook met de feitelijke inhoud van de teksten overeenkomen.

Zoals op vorige bijeenkomsten werkten we ook nu weer zo, dat na elk referaat een coreferaat gehouden werd. Indien een katholiek lid het referaat had gehouden, hield een orthodox het coreferaat en omgekeerd. Daarna volgde altijd een plenaire discussie. In de drie taalgroepen bestond nog meer gelegenheid voor discussie en uitwisseling. Tegen het einde van de conferentie werden gemeenschappelijk de conclusies in een perscommuniqué geformuleerd. Dit communiqué en de slotteksten van de eerdere consultaties kan men inzien op de website van het Möhler-Instituut (www.moehlerinstitut.de), waar men 'Aktuelles' en dan 'Arbeitskreis Sankt Irenäus' aanklikt.

Enkele inhoudelijke conclusies die in het communiqué van de consultatie in Kiëv worden genoemd, zijn:

a) Het Eerste Vaticaans Concilie is ondenkbaar

zonder zijn historische kontekst. Daarbij valt vooral aan het gallicanisme, het liberalisme en de moderne wetenschap enerzijds en het ultramontanisme anderzijds te denken.

b) Het concilie is onvolledig, ook omdat de theologische en ecclesiologische rol van bisschoppen, synoden en leken nauwelijks of niet besproken werd.

c) Er is behoefte aan een gemeenschappelijke orthodox-katholieke historiografie van dit concilie.

Nabije toekomst

In november 2010 vindt te Maagdenburg de volgende gespreksronde plaats. Omdat de discussie over het Eerste Vaticanum niet afgesloten is, vormt dit thema ook in Maagdenburg het hoofdagendapunt. Centraal zullen dan de orthodoxe reacties op de definities van dit concilie en de receptie binnen de rooms-katholieke kerk zelf staan.

Samenstelling St.-Ireneüs-werkgroep

Van orthodoxe zijde zijn o.a. Job Getcha (Parijs), Assaad Kattan (Münster), Paul Meyendorff (New York), Grigorios Papathomas (Athene) en Mariyan Stoyadinov (Veliko Tarnovo, Bulgarije) lid en van katholieke zijde b.v. Thomas Bremer (Münster), Edward Farrugia (Rome), Hervé Legrand (Parijs) en Ron Roberson (Washington). Er nemen ook twee Nederlandse katholieke theologen deel: Pieter Kohnen (Den Bosch/Utrecht) en Bert Groen, schrijver van dit artikel. Er zijn twee voorzitters: de katholieke voorzitter is Gerhard Feige, de bisschop van Maagdenburg, en de orthodoxe is sinds kort de patriarchaal vicaris voor West-Europa van het Arabische Patriarchaat van Antiochië, metropoliet Johannes (Yazigi). Tot 2008 was de Servische bisschop van Braničevo, Ignatije (Midić), orthodox covoorzitter.

Holenklooster

Behalve naar elkaar luisteren, met elkaar van gedachten wisselen en samen eten, bezochten we ook het complex waar onze consultatie zich afspeelde, namelijk het we-

reldberoemde Holenklooster. Het bovendeel van dit gigantische kloostercomplex, waar de Maria-Ontslapen-kathedraal staat, wordt door de Oekraïense staat gemanaged (inclusief de inkomsten van toeristen). Als orthodoxen in een van de kerken liturgie willen vieren, kunnen ze er echter gratis naar binnen. Ook wij waren daar op zondag in de stampvolle Refectoriumskerk bij de viering van de eucharistie aanwezig. Die werd in het Kerkslavisch gevierd, de lange preek was in het Russisch. Het grote benedendeel van het Holenklooster valt aan de orthodoxe kerk toe, namelijk aan de Oekraïense Orthodoxe Kerk die een autonome status binnen het Patriarchaat van Moskou heeft. In dit benedendeel staat de theologische hogeschool en zijn ook de kantoren en residentie van de metropoliet. Hier werden we door metropoliet Volodymyr (Russisch: Vladimir) vriendelijk ontvangen. In het benedendeel van het Holenklooster

| Holenklooster te Kiëv.

bevinden zich ook de catacomben met de graven van talloze asceten. In de onderaardse gangen van de Nabije Holen en de Verre Holen ziet men kisten met de gemummificeerde lichamen van tientallen heilige monniken en monialen. Talrijke pelgrims lopen met een kaars door de gangen en bidden bij de grafnissen of in de onderaardse kapellen. In een van de vele kerken kan men wederom een kaars aansteken of aan een liturgische dienst deelnemen. In de kloosterwinkels is van alles op kerkelijk gebied te koop: liturgische boeken, iconen en gewaden, voor westerlingen spotgoedkoop, voor arme Oekraïeners moeilijk te betalen.

Gouden koepels

Een bekend orthodox vrouwenklooster waar we ontvangen werden, is dat van Pokrov. In de refter dienden de abdis en enkele zusters de avondmaaltijd voor ons op en begeleidden ons terug naar de auto's. Kiëv telt nog veel meer belangrijke kerkelijke monumenten. De meeste zijn schitterend gerestaureerd en zo doet de stad haar oude reputatie als 'Stad met de Gouden Koepels' weer recht. Zelf konden mijn vrouw en ik uitvoerig de Hagia Sophia met haar beroemde Byzantijnse fresco's en mozaïeken bezoeken. Ook deze kerk staat op de UNESCO-lijst van het 'universele culturele erfgoed' en is een museum, maar soms wordt er liturgie gevierd. Niet ver er vandaan ligt het prachtig opgeknapt en gedeeltelijk herbouwde St.-Michaël-kloostercomplex, dat nu door een andere Oekraïense Orthodoxe Kerk 'gerund' wordt, namelijk door het Patriarchaat van Kiëv. Aan het hoofd van deze kerk staat de in de wereldorthodoxie hoogst omstreden patriarch Filaret. De eerder genoemde orthodoxe kerk die gemeenschap met het patriarchaat van Moskou onderhoudt, telt weliswaar veel meer

parochies dan het autokefale patriarchaat van Kiëv, maar volgens officiële schattingen is het aantal gelovigen van laatstgenoemde groepering veel groter dan dat van de eerste groep (resp. 9,5 en 14 miljoen). Als men dan langs de bekende Steile Andreasstraat met zijn vele kramen waar men souvenirs en allerlei snuisterijen kopen kan, naar de benedenstad afdaalt, komt men langs de prachtige barokke St.-Andreaskerk. Daar houden momenteel de aanhangers van de kleine Oekraïense Autokefale Orthodoxe Kerk, een derde kerk, hun diensten. En aan de overkant van de rivier de Dnjepr ziet men de nieuwe kathedraal van de Oekraïense Grieks-katholieke Kerk. Toont dat alles niet de verdeeldheid van de oosterse kerken in Oekraïne? In een gesprek dat we met hulpbischop Bohdan van de Grieks-katholieke Kerk voerden, zei deze echter dat de oecumenische verhoudingen momenteel goed zijn. Het zijn volgens hem vooral buitenlandse instanties die olie op het vuur gooien en tussenkerkelijke spanningen in Oekraïne willen aanwakkeren. Het was ons duidelijk dat hij daarmee vooral de uitspraken van hoge vertegenwoordigers van het patriarchaat van Moskou over katholiek imperialisme en proselytisme bedoelde. Zelf logeerden wij in het klooster van de Dominicanen, die een eigen theologische hogeschool hebben, die naar St.-Thomas van Aquino genoemd is en met de Dominicaanse universiteit 'Angelicum' in Rome geaffilieerd is. Hier wonen paters van verschillende nationaliteiten samen: Polen, Oekraïners en een Fransman. De historische spanningen tussen Oekraïners en Polen zijn voor de Latijnse rooms-katholieke kerk een existentieel thema. Het Dominicaanse instituut ligt niet ver van Babyn Jar, waar tijdens de Tweede Wereldoorlog de Duitse bezetters met hun handlangers tussen de 150.000 en 200.000 mensen – meer dan 50.000 daarvan waren joden – op gruwelijke wijze vermoord hebben.

In Kiëv heerste ook angst voor de varkensgriep die toen in Oekraïne woedde. Vele mensen liepen met mondkapjes. Geneesmiddelen waren nauwelijks beschikbaar. De vele armen konden die sowieso niet kopen. Het sneeuwde enkele dagen, het weer was druilerig en soms scheen de zon.

Bert Groen

Bert Groen is hoogleraar in de liturgiewetenschap en UNESCO-professor voor de interculturele en interreligieuze dialoog in Zuid-oost-Europa aan de universiteit van Graz, Oostenrijk.

Emmanuel d'Alzon en het Oosten

Emmanuel d'Alzon, stichter van de Assumptionisten.

[Foto: www.assumptio.org]

noodlijdend katholiek college. Dit werd de bakermat van een nieuwe congregatie, de priesters van de Assumptie, in het dagelijks leven de Assumptionisten.

Kerk en eenheid

Deze Assumptionisten willen het Rijk Gods brengen “waar God bedreigd wordt in de mens en de mens bedreigd wordt als beeld van God”. In deze tijd verdeelden twee stromingen de Kerk in Frankrijk: het gallicanisme, dat een nationale kerk voorstond, en het ultramontanisme dat een onafhankelijke katholieke Kerk verdedigde rond de paus van Rome, de ene ware kerk, waarnaar alle afgedwaalde schapen moesten worden teruggebracht. D'Alzon was overtuigd ultramontaan en als vurig pastor ijverde hij in Nîmes voor de ‘bekering’ van de protestanten (eenderde van de bevolking van de stad) en volgde met enthousiasme in de Anglicaanse Kerk de beweging van toenadering tot Rome. Oecumene en dialoog in de huidige zin waren in de 19^e eeuw onbekende begrippen, bekering en de terugkeer tot de ene schaapsstal stonden centraal. D'Alzon was pastor in de 19^e eeuw en zijn bisschop vond dat hij zich met de zaken van het bisdom moest bezighouden. Men moet d'Alzon niet zien als een voorloper van het huidige oecumenisme. Wel had hij een grote liefde voor de eenheid van de Kerk en die gaf hij zijn volgelingen mee, ja, zij vormt een kernbegrip van zijn congregatie.

Het Oosten

Hoe kwam d'Alzon in contact met het Oosten?

Bulgarije ~ In 1860 had hij in zijn college te Nîmes acht jongens opgenomen, die tijdens de opstand der Druzen met vele anderen uit Syrië waren gevlucht. Zij waren van de maronitische ritus. D'Alzon hoopte hen op te leiden tot priester en zocht in overleg met Rome naar mogelijkheden in Jeruzalem een seminarie te openen. Hij stelde een deel van zijn erfenis hiervoor beschikbaar. Bij een bezoek aan Rome

In 2010 viert de congregatie der Assumptionisten het tweede eeuwfeest van de geboorte van haar stichter op 30 augustus 1810. In het kort willen wij zijn ‘missie van het Oosten’, zoals dit werk nog steeds met een negentiende-eeuwse term wordt aangeduid, gedenken, want de liefde voor de oosterse Kerken heeft hij zijn volgelingen als een kenmerk van zijn congregatie meegegeven.

Ondanks het vooruitzicht op een veelbelovende maatschappelijke carrière koos Emmanuel d'Alzon, een jonge edelman uit Zuid-Frankrijk, voor het in zijn tijd vaak verguisde priesterschap. Spoedig werd hij vicaris-generaal van het bisdom Nîmes en directeur van een

in 1862 werd hij door meerdere *monsignori*, die op de hoogte waren van d'Alzons interessante financiële mogelijkheden, aangeklampt om hem te winnen voor een project dat in die dagen het Vaticaan bezighield. In Bulgarije had een groep orthodoxen de eenheid met Rome aanvaard. Bisschop Jozef Sokolski, door de paus zelf gewijd, was bij zijn terugkomst in Bulgarije door de Russen ontvoerd en naar Odessa gebracht. De kleine onthoofde groep stond nu zonder leiding en dreigde ineen te storten. Een van de problemen was de priesteropleiding. Een seminarie was dringend nodig. Ziedaar een prachtige opdracht voor 'de Assumptie'. D'Alzon wist niet wat hij hoorde en beriep zich op zijn afspraken betreffende Jeruzalem. Slechts de paus zou hem op een ander spoor kunnen zetten. Een audientie werd georganiseerd en Pius IX vroeg hem uitdrukkelijk zich te richten op Bulgarije, dat in die tijd deel uitmaakte van het grote Turkse rijk. Hier stonden de orthodoxe christenen onder bevoogding van het Grieks patriarchaat te Constantinopel. Om zich hiervan te bevrijden had een groep Bulgaren zich tot Rome gewend. D'Alzon zag dit verzoek duidelijk als een opdracht van de paus zelf, in een gebied dat buiten de zeggenschap van zijn bisschop lag. Nu kon hij vrij handelen. Om de toestand te verkennen zond hij een Poolse Resurrectionist, pater Jérôme Kajziewicz met wie hij in die tijd onderhandelde om tot een samenwerkingsverband te komen, naar Bulgarije. Deze ging op stap, zocht er een werkterrein uit voor zijn eigen congregatie en sprak daarna niet meer over samenwerking. Eind 1862 vertrok een

jonge Assumptionist, de arts Victorin Galabert, juist afgestudeerd in kerkelijk recht, naar Constantinopel, spoedig gevolgd door d'Alzon zelf. In overleg met de apostolische gedelegeerde mgr Brunoni zoekt hij ter plaatse, in het vroeger Chalcedon op de Aziatische kust, een terrein voor het seminarie, maar de koop gaat uiteindelijk niet door. D'Alzon meent dat de Katholieke Kerk in Constantinopel, het centrum van de orthodoxie, duidelijk zichtbaar aanwezig moet zijn. Daar wil hij het hele oosters schisma aanpakken! Dit zal de centrale gedachte worden in zijn rapport aan Pius IX. Hij spreekt over de heroprichting (na de tijd van de Kruistochten!) van een Latijns patriarchaat, daar in een verre toekomst het Turkse rijk onder de groeiende westerse invloeden zal 'verwesteren'. Ook de oosterse kerken zullen *coûte que coûte* deze invloed ondergaan. Maar voor de komende jaren moet men de oosterse ritussen respecteren en trachten op een hoger niveau te brengen. Deze speculaties op lange termijn die voornamelijk uit de fantasie van mgr Brunoni kwamen, vielen slecht in Rome, waar men juist dacht aan de eenheid met een sterker oosters christendom met bloeiende eigen kerken. D'Alzon meent verkeerd begrepen te zijn en legt zich neer bij de plannen die Galabert ter plaatse uitvoert, en die waren niet veelbelovend. Aangezien de Resurrectionisten zich in het centrum van de eenheidsbeweging, Adrianopel, hadden gevestigd, moest de Assumptie zich (voorlopig) tevredenstellen met een eenvoudige lagere school in Philippopoli (Plovdiv), die afhing van de Latijnse bisschop. Met enkele confraters gaat

Galabert, tegen de gewoonte in, onderwijs geven in het Bulgaars; enkele jongens bereidt hij voor op een priesteropleiding: het begin van een bescheiden kleinseminarie waaruit de eerste Bulgaarse Assumptionisten zullen komen, evenals enkele diocesane geestelijken. Hij leert de talen van het land en volgt van nabij de ontwikkelingen in kerk en

College van de Assumptie te Nîmes in 1920. (Foto: Archief generaal A.A.)

maatschappij. Na hem zal hier het Sint-Augustinuscollege ontstaan waar toekomstige leiders van het land hun opleiding zullen ontvangen. Maar evenals d'Alzon blijft hij het werken onder de orthodoxe Bulgaren als zijn eerste opdracht zien. Als enkele jaren later mgr Rafaël Popov de leiding van de geünieerde Kerk krijgt toegewezen, wordt Galabert zijn vicaris-generaal in Adrianopel. Hij zal hem begeleiden op zijn maandenlange visitatiereizen doorheen het land. Een gedeeltelijk uitgegeven dagboek bevat interessante gegevens over land en volk. Ondanks veel tegenwerking slaagt hij erin hier een gemeenschap te vestigen en het vertrouwen van de Bulgaren te winnen.

En d'Alzon? Die bleef zeer nauw het werk volgen. Bij het lezen van de uitgebreide correspondentie is men getroffen door zijn betrokkenheid op de situatie: hij vraagt inlichtingen en geeft adviezen voor de aanpak. Als zijn poging een vrouwencongregatie voor het missiewerk te interesseren mislukt, sticht hijzelf de congregatie van de Oblaten van de Assumptie met als doelstelling de paters te helpen en het onderwijs en de ziekenverzorging op zich te nemen, een delicate zaak in de moslimwereld. In 1868 vertrekken de eerste vijf naar Adrianopel, waar zij in een ware triomftocht worden binnengehaald. Weldra openen zij twee scholen, nemen enkele inlandse zusters bij zich op om ze in te wijden in het kloosterleven. Belangrijk is de vestiging van een verzorgingspost, waarbij Galabert als arts en zijn medebroeder, de gewezen apotheker B. Lampre, van grote steun zijn. Gedurende de Russisch-Turkse oorlog hebben zij honderden soldaten van de twee kampen verpleegd. Galabert ontving zowel Turkse als Russische onderscheidingen. Dit was oecumene in de praktijk!

Rusland - Zag d'Alzon in zijn rapport aan de paus Rusland als een grote vijand van de christenen in het Turkse rijk, die met alle middelen bestreden diende te worden, de volgende jaren veranderde zijn houding en werd Rusland voor hem een ideaal terrein voor 'missiewerk'. De opkomende revolutionaire ideeën zullen er voor de Kerk de poorten openen. Een katholiek Rusland zou een machtige beschermer kunnen zijn voor het door de Turken overheerst christendom. Variatie op een eerdere visie! Daarbij ziet hij de Assumptie in Bulgarije als een springplank naar Rusland, zoals hij meermalen aan Galabert schreef: "Laat aan de Bulgaren hun ruzies en richt je blik op Rusland."

Gedurende het Eerste Vaticaans Concilie

| Het Bulgaarse Plovdiv in de 19^e eeuw.

(1870) had hij in Rome contact met de secretaris van de Poolse bisschop mgr Lubinski, met de neef van prins Volkonsky e.a., en stelde hij zich op de hoogte van de situatie van de Russische kerk en van de manier om de Slaven te bekeren en het land binnen te komen. In 1877 stelt hij voor de Propaganda Fide te Rome een rapport op over 'Evangelisatie in Rusland'. Ziehier een korte samenvatting.

Sinds 1862 is zijn blik op het Oosten verruimd en ziet hij de Russische orthodoxie als de grote tegenstander van de katholieke Kerk en haar leider, de paus van Rome.

1. Daar vanwege de houding van Polen het onmogelijk is via het Westen Rusland binnen te komen, heeft hij zijn hoop gevestigd op Odessa in het zuiden.

2. Hier zou hij een aantal jonge religieuzen in burger willen vestigen om de taal te leren en de mogelijkheid te onderzoeken voor een toekomstige evangelisatie.

3. Daarbij denkt hij aan de hulp van de monniken van Sint-Basilius (basilianen), die in Bulgarije geleid worden door pater Galabert en kunnen uitgroeien tot een soort kloosterschool-seminarie. In Rusland kunnen zij vanuit hun kloosters het platteland missioneren. De Assumptie zal zich tot de grotere centra wenden.

4. Zij moeten invloed uitoefenen meer door vriendelijk raadgeving en materiële hulp dan door autoritair optreden. Galabert zal hen begeleiden, totdat zij zelfstandig kunnen werken.

5. Voor het werk onder de vrouwen zouden de zusters van St Basilius of de Oblaten van de Assumptie ingeschakeld kunnen worden.

6. De Assumptionisten zijn bereid tot de Slavische ritus over te gaan zoals indertijd Pius IX hem voorstelde. Om in de toekomst moeilijkheden te voorkomen is het wenselijk de sinds

patriarch Nikon aangebrachte liturgische veranderingen te bestuderen en te evalueren.

Hij eindigt zijn memoire met het verzoek zijn plan te mogen uitvoeren.

Maar verder dan bemoedigende schouderklopjes van kardinalen en monsignori kwam het niet. De tekst werd in een aantal exemplaren vermenigvuldigd en rondgezonden.

Mevrouw Fricero, een katholieke Russin van hoge afkomst die jarenlang met d'Alzon correspondeerde, gaf commentaar. Zij protesteert fel tegen de uitdrukking «Rusland evangeliseren» “daar de Russen aanhoudend bet evangelie ter hand nemen en net zo vast erin geloven als de Kerk zelf”. Ook vraagt zij zich af waarom Latijnen tot de oosterse ritus zouden overgaan. “Men dient iedere vermenging te vermijden”.

Tot aan zijn dood in 1880 bleef d'Alzon zich met Rusland bezighouden; hij las veel en in de laatste maanden van zijn leven schreef hij in *La Croix-Revue* drie artikels over het rijk der tsaren. In zijn laatste bijdrage schrijft hij: “Ik meen van Rusland te houden; ik leg de wonden bloot die haar ondermijnen om haar te helpen ze te genezen.” Ondanks zijn vaak harde uitspraken tekent hij: “un ami de la Russie” (een vriend van Rusland).

Emmanuel d'Alzon (rechts).

(Foto: www.assumptio.org)

Blijft er hoop?

D'Alzon heeft in het Oosten niet veel successen geboekt. De doelstelling van zijn opdracht was niet duidelijk en gebaseerd op vage beloften, die hem deden geloven in irreële mogelijkheden. Pas na zijn dood kwamen zijn opvolgers tot duidelijke afspraken. Tot aan de Eerste Wereldoorlog breidde de missie zich snel uit met Latijnse en oosterse parochies in Bulgarije en Turkije, seminaries voor Bulgaarse en Griekse leerlingen en in Kadiköy (het oude Chalcedon) een groot seminarie voor studenten van de Armeense en de Byzantijnse ritus, dat zich ontwikkelde tot een centrum van Byzantijnse studies. Meerdere religieuzen wijdden zich door talrijke publicaties aan het apostolaat van de wetenschap. En tenslotte werd in 1903 het ideaal van d'Alzon realiteit. Meerdere posten worden in Rusland bezet.

In 1912 werken 125 Assumptionisten in het Oosten.

Maar het werk bleef afhankelijk van de politieke omstandigheden. Na de Eerste Wereldoorlog moesten met veel Grieken en Armeniërs ook de buitenlanders Turkije verlaten. Een aantal Assumptionisten vestigde zich in Roemenië en Joegoslavië. Toen na de Tweede Wereldoorlog het communisme de Balkan overspoelde was het ook hier gedaan met de vrijheid van godsdienst: de buitenlanders konden vertrekken, de meeste Bulgaarse en Roemeense Assumptionisten brachten een aantal jaren in gevangenschap door. In Bulgarije werden drie confraters geëxecuteerd. Paus Johannes Paulus II heeft ze heilig verklaard. Betekende dit het einde van de ‘missie van het Oosten’? In 1989 viel het IJzeren Gordijn en langzaam hervonden de christenen in zekere mate hun vrijheid. In Roemenië en Bulgarije werden enkele posten weer opgebouwd en in Moskou bedienen Assumptionisten de Latijnse kerk St.-Louis. De eerste Russische Assumptionisten zijn priester gewijd en in Boekarest hoopt de Assumptie binnenkort een oecumenisch studiecentrum te openen.

Zoals voor d'Alzon blijft het Oosten een prioriteit voor de gehele congregatie.

Arno Burg A.A.

A. Burg is Assumptionist en kerkhistoricus, gespecialiseerd in het christelijk Oosten.

Een icoon met een oecumenische betekenis

Op 7 oktober 2009 overleed mevrouw Lies van Bueren, in de leeftijd van 92 jaar. Heel haar leven was zij betrokken bij het grote ideaal van de oecumene tussen de christenen. Zij was goed bevriend met mgr. Frans Thijssen (1904-1990) en kardinaal Jo Willebrands (1904-2006), beide pioniers in de oecumene. In de jaren '70 bood zij in haar woning in De Bilt bij Utrecht ook een keer gastvrijheid aan de toenmalige patriarch van Moskou, Pimen (1910-1990, patriarch vanaf 1971), toen deze voor een oecumenische ontmoeting in Nederland was. Als dank voor deze gastvrijheid kreeg zij enige dagen later een pakket toegestuurd uit Moskou met daarin de hierbij afgebeelde icoon van de 'Moeder Gods van de Tederheid'. De icoon toont de innigheid tussen moeder en kind, met dat kleine handje om de hals van Maria en de ene wang tegen de andere wang.

De icoon was volgens de afzender, patriarch Pimen, ook een eerbetoon aan mgr. Thijssen en kardinaal Willebrands wegens hun inzet voor

de oecumene. Sindsdien kreeg de icoon een belangrijke plaats in de woonkamer van mevrouw Van Bueren. Er brandde altijd een lichtje bij. Wat Lies van Bueren ook mooi vond, was dat deze icoon de titel droeg van 'Moeder Gods van de Tederheid'. Tedere zorg, daar wilde zij haar leven aan wijden. Dat deed zij bovenal als verpleegkundige op de kinderafdeling van het ziekenhuis in Berg en Bosch in Bilthoven.

Toen Lies van Bueren voelde dat haar levenseinde dichterbij kwam, zocht zij naar een mogelijkheid om de icoon een passende bestemming te geven. De gedachte dat de icoon een privé-sieraad zou worden in een huiskamer was voor haar onverdraaglijk. Via de met haar bevriende pastoraal-theoloog Gerard Groener werd gezocht naar een passender bestemming in een kerk waar de icoon echt zou thuishoren. Er werd contact opgenomen met de Groningse Russisch-orthodoxe priester Sven Standhardt, vader Serafim. Deze bleek zeer verheugd de icoon na haar overlijden een plaats te mogen geven

in de kerk waar hij als priester dient. Dat is de Russisch-orthodoxe kerk te Leer in Duitsland, net over de grens met de provincie Groningen, gelegen in een streek waar momenteel veel Russen wonen.

Aan het einde van de uitvaartdienst voor Lies van Bueren mocht ik de icoon in ontvangst nemen. Een paar dagen later heb ik hem in Groningen overhandigd aan vader Serafim die niet zelf bij de uitvaart aanwezig kon zijn. De icoon hangt nu in zijn kerk in Leer. Op www.orthodox-leer.de zijn foto's van deze kerk te zien.

De icoon zal altijd de herinnering met zich dragen aan de eerste oecumenische toenaderingen in de jaren '60 en '70 tussen de Russisch-orthodoxe Kerk en de Rooms-katholieke Kerk, samen met de hoop dat deze contacten vandaag de dag en in de toekomst geïntensiveerd mogen worden.

Paul Brenninkmeijer

De oriëntaalse ‘Vasten van Nineve’

Jona bekeert verderfelijke stad, zijns ondanks!

De Vasten van Nineve bestaat in alle oriëntaalse kerken (Syrisch-orthodoxen, Oost-Syriërs, Maronieten, Kopten, Ethiopiërs en Armeniërs). Deze driedaagse wordt gehouden van maandag tot en met woensdag in de derde week voorafgaand aan de naderende Veertigdagentijd.¹ In de Vasten van Nineve staat de figuur van de profeet Jona centraal. Was het bijbelboek Jona allang een belangrijk verhaal in met name de vroege Syrischtalige kerken, de Vasten van Nineve die zelf van iets jongere datum is, zou ook populair worden in deze kerken. Deze korte vastenperiode zou teruggaan op Mar Sabrisho, zevende-eeuws bisschop van de Oost-Syrische kerk in het Perzische Rijk. Een pestepidemie die zijn bisdom dreigde te verwoesten gaf aanleiding tot een jaarlijkse traditie van drie dagen vasten en gebed. Later verspreidde de Vasten van Nineve zich over alle Syrische kerken en verder naar de Armeense, Koptische en Ethiopische kerken. In deze meditatie een icon plus enkele teksten (pp 12-13) rond zowel Jona als de Vasten van Nineve.

De Vasten van Nineve wordt in de oriëntaalse kerken gevierd vanuit dit besef: God beantwoordt omkeer en boete altijd ruimhartig met vergeving en verzoening. Mensen kunnen dergelijke ruimhartigheid vaak niet opbrengen, in elk geval Jona niet. Een profeet tegen wil en dank! Gods opdracht om boete in Nineve te prediken (Jona 1:1-2) ontvlucht Jona, weg per schip richting Tarsis

(Jona 1:3). Hij wordt in een storm overboord ‘gejonast’ (Jona 1: 15), opgeslokt door een vis (Jona 2: 1) en na drie dagen weer uitgespuwd (Jona 2: 11). Moet alsnog naar die vermaledijde stad Nineve (Jona 3:1-3). Echter, na Jona’s donderpreek tot de Ninevieten (Jona 3, 4), «[t]oen God zag dat ze inderdaad anders begonnen te leven, kwam hij terug op wat hij bedreigd had hun aan te doen, en hij deed het niet. Dit wekte grote ergernis bij Jona en hij werd kwaad. Hij bad tot de HEER: ‘Ach HEER, heb ik het niet gezegd toen ik nog thuis was? Daarom wilde ik naar Tarsis vluchten. Ik wist het wel: u bent een God die genadig is en liefdevol, geduldig en trouw, tot vergeving bereid» (Jona 3:10-4:2, NBV).

In zijn 9 ‘Hymnen op Jona en Nineveh’ meet Efrem de Syriër (4^e eeuw) – met de voorliefde voor grove tegenstellingen die de Semitische poëzie eigen is – Jona’s onwil breed uit. En deze dan scherp afgezet tegen de boetvaardigheid der Ninevieten en meer nog tegenover de bereidheid van God om te vergeven. In de meditatieve tekst allereerst enkele losse sprekende fragmenten uit deze Hymnen. De Syrisch-orthodoxe Kerk drukt het vertrouwen op Gods vergevingsgezindheid uit in haar getijdengebed; vandaar aan het einde twee korte hymnen daaruit.

Leo van Leijsen

Volgende pagina: Jona die uit de walvis komt. Muurschildering (18^e eeuw) in de Syrisch-orthodoxe Sergius- en Bacchuskerk te Sadad, een stadje in West-Syrië. Rechts in het Arabisch, geschreven met Syrische letters (zogeheten Karsjoeni), het opschrift ‘H. Jona de Profeet in de buik van de Walvis’.

¹ Niet te verwarren met de in de Alexandrijnse tradities bestaande ‘Vasten van Heraclius’, de vastenweek die voorafgaat aan de Veertigdagentijd en in feite met de Grote Vasten is vergroeid.

Profeet tegen wil en dank

Wie maakte aan de Ninevieten
deze goddelijke geheimenissen bekend,
dat vasten kwijtschelding verkrijgen kon—

Gods onbuigzaam raadsbesluit?

Jona was het die hun die informatie onthield,
omdat hij anders bang was, dat ze zouden
worden vergeven.

*

Geef dank aan de Ene
die Zijn woede naar Nineve zond,
om Zijn woede een handelaar
in ontferming te laten zijn.

*

Kapotgehagelde takken zijn naakt en lelijk,
want de hagel heeft hen beroofd
van hun blader- en vruchtenkleed.
Met zijn woordenhagel trof Jona de stad,
maar haar takken brachten
prachtige vruchten voort.

*

Dat Sodom niet vernietigd mocht worden,
daarvoor bad Abraham (Gen 18).

Dat Nineve vernietigd zou worden,
daarop wachtte Jona.

De eerste bad voor de stad die
de engelen onteerde (Gen 19),
de tweede was treurig over de stad waar
de engelen verheugd om waren.

*

Nineve deed boete, Jona werd treurig.

Dat zijn geneesmiddel werkte,
maakte de dokter bedroefd.

[...]

Het geneesmiddel van de boetelingen
daalde van boven neer
en strooide verzoening uit
temidden der zonden.

*

[Uit: Efrem, Hymnen op Jona en Nineve]

De Ninevieten beefden op de stem van Jona,
de zoon van Mattai. Ze namen hun toevlucht
tot waken, vasten en bidden. Door tranen en
zuchten werd het vonnis ongedaan gemaakt,
door Jona uitgesproken, dat Nineve vernie-
tigd zou worden.

Gezegend de Barmhartige die hen deed
omkeren van kwaad naar goed.

[Uit: Syrisch-orthodoxe vespers voor donderdag]

*

God, die het gebed op zee van de zoon van
Mattai hebt gehoord, en aan de grote vis het
bevel gaf hem na drie dagen aan land te
werpen, luister naar ons gebed en wees met
ons verzoend. Verhoor in uw ontferming onze
smeekbeden. En als wij U vertoornd hebben,
dan zijn zij er die U met ons zullen verzoen-
en: de rechtvaardigen die stierven uit liefde
voor U.

[Uit: Syrisch-orthodoxe donderdagochtenddienst]

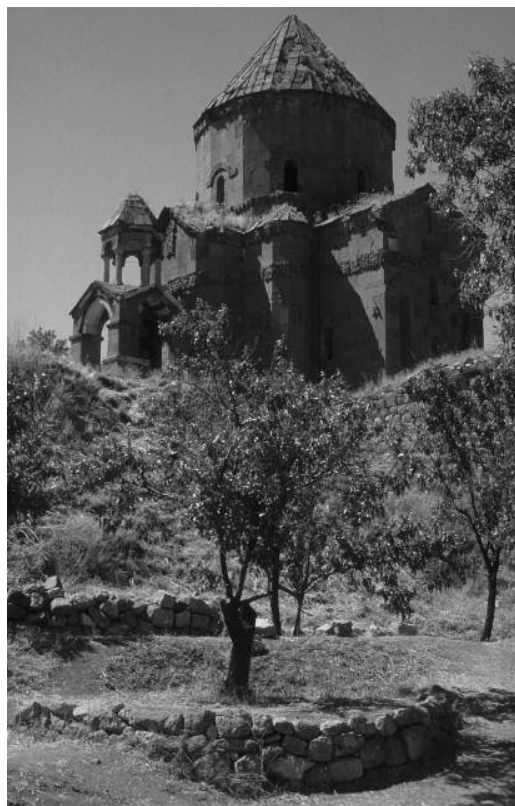

Turken, Koerden en Armeniërs of waarom de Turkse regering de Armeense genocide niet kan erkennen.

De Nijmeegse filosoof Gerrit Steunebrink is een verwoed Turkije-ganger en spreekt ook vloeiend de taal van het land. Hij heeft bij zijn bezoeken ook altijd belangstelling voor de talrijke minderheden daar, waaronder die van de christenen. In een reisreportage van hem uit augustus 2009 laat hij ons delen in enkele recente boeiende en opmerkelijke waarnemingen ter plekke.

In Koerdische hotels

Nauwelijks over de drempel van het door mij gezochte hotelletje in Tatvan, gelegen aan het Vanmeer in het uiterste Oosten van Turkije, of ik word aan de balie prompt aangesproken door twee mannen die mij foto's laten zien. Of ik de mensen daarop herkende, was hun vraag. 'Nee', was mijn antwoord. 'Waar komt U vandaan?', zo wilde men verder weten. 'Uit Nederland', antwoordde ik, om daarna zelf te vragen: 'Wie bent U dan wel?' 'Wij zijn van de politie', gaven ze meteen, heel vriendelijk, te kennen. Het bleek om politieagenten in burger te gaan die op zoek waren naar een bepaalde groep toeristen. Ze zeiden niet welke. Ik kon naar mijn kamer gaan. Later vroeg ik de hoteleigenaar wat er aan de hand was. De politie bleek een groep Armeense toeristen te zoeken die met de Armeense vlag gezwaaid hadden. Dat ligt natuurlijk gevoelig, want de streek rond Tatvan, Van en Bitlis is oorspronkelijk Armeens gebied dat nu helemaal door Koerden bewoond wordt. De hoteleigenaar kon het echter niets schelen. Als die toeristen daar met de Armeense vlag wilden zwaaien, dan moesten ze dat zelf weten. Hij kon zich daar niet druk over maken. Verder had hij een grote hekel aan de politie. Deze had hem en zijn Koerdische familie vaak genoeg lastig gevallen. Prompt toverde hij op zijn balielaptop een foto tevoorschijn van een oom samen met Abdullah Öcalan, de gevangen leider van de PKK. De familie bleek zwaar bij deze beweging betrokken te zijn. 'Ik ben hier wel met mijn neus in de boter gevallen', zei ik later tegen hem. 'Ik ben nog niet binnen of ik word meteen met de Armeense problematiek geconfronteerd en de hotelbezitter ont-popt zich als een PKK'er. Ik ben hier in twee

De Armeense kerk op het eiland Akdamar in het Meer van Van, Oost-Turkije. (Foto: © Gerrit Steunebrink)

minuten geïntegreerd, zo niet geassimileerd!' Hij moest lachen. Hij was niet zo'n echte PKK'er, zo zei hij. Hij keek goed uit voor zijn leven. Toen ik hem later op straat, gearmd lopend met zijn neef, tegenkwam zei hij luchtig, tegelijk wijzend op zijn mij toegrijnzende neef: 'Als je met een echte PKK'er te doen wilt hebben, dan moet je met hem praten!' Dit hele open spreken verbaasde mij. Dat je zo publiekelijk je voorkeur voor de PKK kon uiten had ik niet gedacht. Ik wist van vroegere bezoeken dat het Koerdisch zelfbewustzijn ontzettend gestegen was. Maar dat het zo ver was in de afgelopen drie jaar dat ik niet in het uiterste Oosten geweest was, had ik niet gedacht. In Van riepen jongeren de politie op straat na: 'Wat ben ik blij dat ik een Koerd ben!' Die uitlating is niet onno-

zel, want zij is de Koerdische omvorming van het nationalistische, van Atatürk afkomstige gezegde: 'Wat ben ik blij dat ik een Turk ben!' Volgens die nationalisten bestaan Koerden niet echt en heeft hun taal geen rechten. Misschien was het omdat het nu erg rustig is in het Oosten. Ook de houding tegenover de Armeniërs van mijn hoteleigenaar verbaasde mij. Toen ik hem zo quasi onnozel vroeg wat er toch met de Armeniërs gebeurd was in zijn streek, zei hij zonder blikken of blozen: 'O, die zijn allemaal vermoord.' Hij gaf niet het officiële Turkse antwoord dat de Armeniërs weggevoerd waren, waarbij onderweg velen overleden waren. Hij sprak ook niet over het verraad van de Armeniërs, hoewel dat laatste nog steeds erg leeft en als terechte reden voor hun moeilijkheden wordt aangegeven. Misschien dat etnisch verschil meespeelde, zoals ik eens merkte bij een Turk van Arabische afkomst in Antakya die rustig over de genocide van de Armeniërs sprak. 'O, die zijn allemaal door de Turken vermoord', wilde mijn hotelbezitter, net als die Arabier, misschien zeggen. Moeilijk is dat wel, want de Koerden hebben de Turken aardig meegelopen. Traditioneel golden zij als de aartsvijanden van de christenen, zodat zij reeds door de sultan ingeschakeld werden bij de bestrijding van de Armeniërs. Maar ook onder Koerden is het woord 'genocide' geen absoluut taboewoord meer. Op mijn tussenstop in Ankara, weer verblijvend in een Koerdisch hotel, ontmoette ik Lütü Bey, een zeer gerespecteerd Koerdisch stamhoofd uit Nusaybin in de buurt van Mardin, in het zuid-oosten van Turkije, samen met zijn hoofdhuurder en hoofdmedewerker. Zij spraken over hun vreedzaam samenleven aldaar met de christenen, meest Syrisch-orthodoxe christenen. Deze waren indertijd gewoon meegenomen in de poging de Armeniërs een lesje te leren, zo niet uit te roeien. Lütü Bey en zijn medewerker gebruikten tot mijn verbazing het woord 'soykirim', het Turkse woord voor 'genocide'. Toen ik hen vroeg over de huidige moeilijkheden tussen Koerden en christen rond het christelijke klooster van Mar Gabriël, smoedden ze even onder elkaar en zwegen ze. Ze wisten dat buitenlanders van die moeilijkheden op de hoogte waren. 'Daar weten wij niets van', zei de

hoofdmedewerker later, toen ik hem alleen hierop aansprak. Misschien dat hun open spreken over de genocide op de christenen ertoe diende die nieuwe moeilijkheden wat te verbloemen of om buitenlanders gunstig te stemmen.

Al met al verbaasde mij tijdens deze reis het gemak waarmee over die traditionele problemen van Koerden en Armeniërs gesproken werd. Ik moet natuurlijk niet overdrijven. Een Koerdische grootgrondbezitter uit Nusaybin en een hoteleigenaar in Tatvan zijn samen maar twee mensen. Maar hoe gevoelig die zaken ook liggen, er is wel iets veranderd. Er is een verweringsproces aan de gang. Al eerder had ik, rondgeleid in oude Armeense wijken van steden als Gaziantep, gemerkt dat de Turken natuurlijk drommels goed wisten dat de Armeniërs niet zomaar, vrolijk wandelend door het veld, weggeleid waren. Diepe schaamte kwam naar voren bij het zien van al die lege huizen die nu geres taureerd worden en dienen als museum of restaurant. Die schaamte verhinderde hen de discussie over 'genocide' aan te gaan. Men weet niet wat men er mee moet. Ook komen dan de verhalen naar voren van Turken en Koerden die Armeniërs gered hebben. Velen hebben kinderen in de familie opgenomen en zo voor deportatie behoed. Dat kwam zo vaak voor dat ten tijde van de genocide een generaal zelfs het bevel deed uitgaan dat iedereen die een Armeniër hielp voor zijn eigen huis opgehangen zou worden. Die kinderen zijn natuurlijk allemaal goed Koerdisch-islamitisch opgevoed. Van hen en hun kinderen komen nu de verhalen naar boven. Zelf heb ik in de buurt van Kars met een Armeniër gesproken, met Zafer (Turks voor

Staatsiefoto Koerdisch verloovingsfeest. De bruid (vierde van links) in zwierige blauwe jurk, nog zonder de bruidegom.
(Foto: © Gerrit Steunebrink)

overwinnaar) die oorspronkelijk 'Nikoor' (Grieks-Armeens voor overwinnaar) heette. Zijn vader en moeder waren beiden Armeens. Nadat zijn moeder gestorven was, had zijn vader een Koerdische vrouw getrouwd. De zoon uit dat huwelijk, die ik later ook getroffen heb, was een sji'itische moslim. Zo gaat dus die assimilatie. Meerdere Koerden, ook PKK'ers, hebben een dergelijke vader of moeder, maar zijn zelf geen Armeniër, weten daar eigenlijk niets meer van.

Koerden in 'Ermenistan'

De erkenning van de Armeense genocide wordt er niet gemakkelijker op nu de Koerden zich ook mentaal nestelen in wat ze trots Koerdistan noemen. Het Koerdisch zelfbewustzijn is ontzettend gestegen. Dat houdt helemaal niet in dat zij, zoals de Turken vrezen, zich af willen scheiden. Natuurlijk hoor je die verhalen van een vereniging van alle Koerden uit Rusland, Iran, Irak, Syrië en Turkije. Maar het merendeel steunt die opvatting niet. Er is regionaal verschil. De ene streek geldt als 'zacht' en geassimileerd, de andere als strijdbaar. Wat dat betreft is de Koerdische identiteit totaal niet

duidelijk. Men komt op voor recht op eigen taal, maar menig Koerd en PKK'er, binnen en buiten Turkije, spreekt thuis Turks met de kinderen en bewaart het Koerdisch voor het gesprek met zijn vrouw en met familie. Daarin proef je de onzekerheid van de intellectueel over het onontwikkelde karakter van de Koerdische taal. Wat men wil is culturele rechten. Dat het onderwijs in de eigen taal gegeven wordt, dat de steden en straten hun oude Koerdische namen krijgen, die wens hoor je vaak. De Frieslandoptie als het ware. En je weet zeker dat ze dan op oude Armeense namen zullen stoten. De huidige AKP-regering is de Koerden al iets tegemoet gekomen. Toen president Gül in de buurt van Tatvan op bezoek was, gebruikte hij hier en daar Koerdische namen en woorden. De bevolking was daarover opgetogen.

Ook de islam kwam naar voren als argument tegen afscheiding: 'Wij willen geen afscheiding, want we zijn allemaal moslims en als moslim maken we geen onderscheid tussen Koerden en Turken!' Weer een paradox van het moderne Turkije. Men doet beroep op de moslim-identiteit juist in een seculier land, dat zich in politiek opzicht niet als een moslimland begrijpt. Dat maakt ook deel uit van de voorkeur van Koerden voor de huidige AKP-partij.

Geen erkenning van de genocide?

De stemming is open, het woord genocide valt en er kan over gepraat worden. Toch kan de Turkse regering zich een erkenning van die genocide niet permitteren. Armeense kringen over de hele wereld verwachten teruggave van land en ook een materiële 'Wiedergutmachung'. Daarop kan de Turkse regering onmogelijk ingaan. Dat is volgens mij de voornaamste beweegreden van de Turkse regering de genocide niet te erkennen. Bovendien zou ze daardoor de iets verbeterde verhouding met de Koerden verstoren. Want dit staat voor hen vast: nu is dit land van ons en het heet Koerdistan. Daarvan wordt niets teruggegeven. Het zou daarom misschien goed zijn dat regeringen die menen dat Turkije de Armeense genocide moet erkennen, tevens te kennen zouden geven dat de eisen tot schadeloosstelling van de Armeniërs irreëel en onhaalbaar zijn.

Gerrit Steunebrink

De burcht van Bitlis, een oude Armeense, nu Koerdische stad in Oost-Turkije. (Foto: © Gerrit Steunebrink)

Dr G.A.J. Steunebrink is universitair docent godsdienst- en cultuurfilosofie in de vakgroep kenleer en metafysica aan de Radboud Universiteit te Nijmegen.

Parochie H. Nikolaas 35 jaar

'Wat kan Russisch-orthodoxe parochie voor Amsterdam betekenen?'

Ter gelegenheid van haar 35-jarige bestaan organiseerde de Heilige Nikolaas-parochie te Amsterdam op 4 december 2009 het symposium 'Geloof-Cultuur-Amsterdam: 'Wat kan de Russisch-orthodoxe parochie voor Amsterdam betekenen?' Deze centrale vraag werd door de sprekers op het symposium die de overheid, de kerk en de civil society of burgerlijke maatschappij vertegenwoordigden, vanuit hun eigen perspectief beantwoord. Namens Pokrof was redactielid Josephien van Kessel aanwezig om verslag te doen.

De vier sprekers op het symposium (vooraan vlnr): burgemeester Job Cohen, archimandriet Meletios, Hubert Smeets en Jurjen Beumer. (Foto: J. Forest)

Kerk en staat

Burgemeester van Amsterdam Job Cohen benadrukte dat het volgens het principe van de scheiding van kerk en staat vooral aan de parochie zelf is om hieraan invulling te geven. Als burgemeester dient hij zich aan dit principe te houden, maar hij staat er ook persoonlijk achter. Dit principe maakt het mogelijk met verschillende religies en tradities in een staat samen te leven. Cohen benadrukte dat de overheid ruimte wil bieden aan gelovigen én ongelovigen. Voor een gemeente als Amsterdam met 177 verschillende nationaliteiten is deze ruimte van het grootste belang, maar ook voor de Russisch-orthodoxe parochie die slechts een van de Amsterdamse gemeenschappen is en daarom een minderheid.

Het principe van scheiding van kerk en staat betekent volgens Cohen niet *per se* een strikte scheiding van een publiek domein en een privé-domein, waarbij kerken uitsluitend tot het privé-domein gerekend worden. Kerken zijn volgens hem onderdeel van de *civil society* en kunnen een belangrijk bindingskader bieden voor de integratie van hun parochieleden in de Amsterdamse gemeenschap. Daarnaast hebben kerken de mogelijkheid om de normen en waarden van hun gemeenschap uit te dragen. Dit noodzaakt ook tot dialoog, aangezien anderen het hiermee oneens kunnen zijn. De kerke-

Diaken Michaël Bakker, dagvoorzitter, opende het symposium met een kort overzicht van de geschiedenis van de jonge en snel groeiende orthodoxe gemeente. De parochie zwierf door de stad van de rooms-katholieke St. Nicolaaskerk via de Utrechtsedwarsstraat en de Kerkstraat naar de huidige vaste plek: de Tichelkerk, ooit van de Minderbroeders Kapucijnen, in de Amsterdamse volksbuurt de Jordaan. Naast het internationale karakter van de parochie, waar inmiddels zo'n 22 nationaliteiten toe behoren, benadrukte diaken Bakker ook de wens van de parochie in de voetstappen van de Kapucijnen iets voor de buurt en de stad te betekenen. De parochie organiseerde het symposium om met enkele belangrijke gesprekspartners in de stad na te denken over de invulling hiervan.

Diaken Michaël Bakker leidde het symposium. (Foto: J. Forest)

lijke gemeenschap kan voorts een belangrijke sociale rol spelen: als gemeenschap waar vriendschap, zorg en hulp voor elkaar centraal staan. Aangezien de staat volgens Cohen niet meer alles kan doen, zijn dit belangrijke gebieden waar de kerken als onderdeel van de *civil society* aan kunnen bijdragen.

Bij de vragen aan Cohen betrof één vraag een motie in de Amsterdamse gemeenteraad over het verstrekken van gemeentelijke subsidies aan godsdienstig geïnspireerde organisaties met een 'exclusief personeelsbeleid' (bv. alleen christenen aannemen). Cohen ging hier niet op in, maar het onderwerp kwam tijdens de slotdiscussie nog uitgebreid terug. Uit die discussie bleek tevens dat er vertegenwoordigers van diverse groepen uit de samenleving in het talrijke publiek zaten; zowel geïnteresseerden in de lokale politiek, buurtbewoners, parochieleiden en vertegenwoordigers uit diverse religieuze en seculiere organisaties lieten hun stem horen. Als uitwisseling van meningen tussen verschillende groepen uit de samenleving bleek het symposium meteen al geslaagd.

Samenleving

De tweede spreker, Hubert Smeets, benadrukte zijn agnostische levenshouding. Door zijn vrouw voelt hij zich echter wel verwant met de parochie en als journalist kent hij Rusland en de Russen door en door. Met een vingerwijzing naar Dostoejevski en 'schoonheid die de wereld

zal redden' besloot Smeets zijn visie op wat de Russisch-orthodoxe parochie zou kunnen bieden aan Nederland en aan het rationele seculiere bolwerk Amsterdam met de schoonheid van de orthodoxe liturgie en spiritualiteit. Om te kunnen bijdragen aan de stad moet de parochie wel weerstand bieden aan de orthodoxe tendens zich van de wereld te isoleren die volgens Smeets voor veel verdwaalde schaapjes heeft gezorgd die de diakonie van de kerk hard nodig hebben. Ook moet de parochie haar gemeenschapsleven vormen naar bevind van zaken ter plekke en zich in bestuurlijk en organisatorisch opzicht autonoom opstellen ten opzichte van het patriarchaat van Moskou.

Jurjen Beumer, directeur van het oecumenische project 'Stem in de stad' in Haarlem, verhaalde van het wedervaren van zijn project in een snel veranderend Nederlands religieus en politiek landschap. Kerken zijn nauwelijks meer aanwezig in het publieke debat en tegelijk verschrompelt het maatschappelijk middenveld dat in belangrijke mate door die kerken werd gedragen. Volgens Beumer moeten de kerken de handen ineen slaan en daarbij niet naar elkaars 'clubkleur' kijken. De kerken moeten leren om niet 'van binnen naar buiten' maar om 'van buiten naar binnen' te denken: wat kan de kerkelijke gemeenschap voor alle mensen, en niet alleen voor de kerkelijke medemens, betekenen? Het moet de kerken daarbij niet gaan om mensen te bekeren noch om de wereld christelijker te maken, maar om de wereld humaner te maken. Beumer stelde dat de tijd van de interconfessionele oecumene eigenlijk voorbij is, aangezien er geen fundamentele verschillen meer zijn tussen orthodoxen, katholieken en protestanten. Dit is de tijd van de interreligieuze dialoog met de Islam. Beumer riep alle religies op zich te verzetten tegen misbruik van religie door politieke partijen en adviseerde de orthodoxe parochie met haar liturgie letterlijk 'naar buiten te gaan' en de straat te verwarmen.

'Nieuw leven'

De orthodoxe archimandriet en abt van een

klooster in Californië, Meletios Webber, is tevens specialist in verslavingszorg en heeft hierover het boek *Steps of transformation* geschreven. De archimandriet was anderhalf jaar actief binnen de Heilige Nikolaas-parochie en sprak zijn visie in prachtig Nederlands uit. Hij vond dat een orthodoxe gemeenschap met haar kerkgebouw drie belangrijke taken heeft voor de burgerlijke samenleving: het bieden van een toevluchtsoord, van een plaats van geborgenheid en herstel, en van een plaats waar berouw mogelijk is. "Hier kan men iets vinden wat niemand daarbuiten kan geven: nieuw leven!" Een orthodoxe parochie moet haar visie op het Koninkrijk Gods delen met de maatschappij waarin ze leeft en ze legt daarbij niet de nadruk op de menselijke rede, maar zoekt God in de ervaring en in het directe contact. Juist daarom kan een orthodoxe parochie een brug tussen Oost en West zijn, waar geesten, culturen, talen en maatschappelijke betrokkenheid elkaar ontmoeten. De Amsterdamse parochie moet hiervoor wel haar deuren openzetten en haar erfgoed willen delen met eenieder die openstaat voor de uitnodiging van het evangelie.

Debat

Na deze vier heel verschillende, maar toch ook gelijkkluidende opvattingen over wat een Russisch-orthodoxe parochie kan betekenen voor een typisch Amsterdamse volksbuurt, begint de paneldiscussie met de oprechte verlegenheid van de parochie zelf om hieraan invulling te geven. De immigrantenstatus van de parochie, de vele nationaliteiten die ze verenigt en het feit dat de parochieleden van heinde en ver komen en niet alleen uit de buurt afkomstig zijn, leidt tot problemen van groepscohesie binnen de eigen gemeenschap. De verhuizing van kerk naar kerk in Amsterdam veroorzaakte nogal wat inburgeringsproblemen voor de parochie, terwijl de keuze voor de Tichelkerk – een kerk met een ware buurtuitstraling in de tijd van de Minderbroeders Kapucijnen – de parochie nu uitdaagt een vergelijkbaar engagement aan te gaan met de buurt.

Sociaal werk was het specifieke charisma van de katholieke minderbroeders, terwijl diaconie in de orthodoxe kerk echter minder ontwikkeld is. Zo zou men de kapel in aanbouw graag gebruiken om vaker open te kunnen zijn, maar dit kost natuurlijk geld of veel vrijwillige inzet. Met een verspreid wonende parochie is dit vanuit de parochie alleen moeilijk te realiseren.

Ook de status van minderheidskerk in een overheersend seculiere samenleving plaatst de parochie voor problemen waar ze weinig ervaring mee heeft. Zo ontbreekt de kennis hoe men zich als kerkgemeenschap in de openbaarheid kan manifesteren en hoe men hiervoor fondsen kan werven, ook al is een deel van de clerus en de parochieleden inmiddels autochtoon Nederlands. De motie van de gemeenteraad lijkt het voor religieuze organisaties in de toekomst onmogelijk te maken gemeentelijke subsidies te verkrijgen. De aanwezige Nederlandse organisaties brengen hier tegenin dat subsidies voor puur religieuze activiteiten inderdaad onmogelijk worden (en ook al waren), maar dat andere activiteiten – zoals taallessen – nog wel degelijk subsidiabel blijven. Zowel voorganger Sergei Ovsiannikov als enkele parochieleden geven aan niet zo in subsidies geïnteresseerd te zijn. De voorganger betreurt het meer dat de parochiale jeugd niet op het symposium aanwezig is en oppert dat de jeugd die tijdens de diensten de helft van de aanwezigen uitmaakt het wellicht belangrijker vindt om te bidden en te leven in God, in plaats van te praten. Hubert Smeets vult aan dat bij Russen de dienst centraal staat en niet het debat, zoals bij Nederlanders. Volgens hem staat de orthodoxe parochie voor de keuze om zich een vreemde te blijven voelen of juist te wortelen in deze stad. Voor dat laatste moet de parochie ook de Nederlandse mentaliteit van debatteren onder de knie zien te krijgen. Hier krijgt Smeets bijval van archimandriet Meletios: 800 jaar geleden was het christendom in dialoog met het gnosticisme – nu is de tijd aangebroken voor een dialoog met het agnosticisme! Archimandriet Webber voegt hieraan toe dat de spirituele binnenkant essentieel is om naar buiten te kunnen treden en dat het juist die spirituele dimensie is die de orthodoxe parochie kan bijdragen aan de stad Amsterdam.

Diaken Bakker besluit het symposium met een woord van dank aan alle sprekers voor hun gedachten en adviezen en nodigt alle aanwezigen uit voor een lopend buffet met Russische hapjes en voor het concert van Benedictijner monniken uit Chevetogne later op de avond. Deze decemberavond verwarmen de fijnzinnige klanken van de orthodoxe liturgie en de prachtig verlichte ramen van de Tichelkerk nog lang de smalle Lijnbaansgracht: 'Schoonheid zal de wereld redden...'

Josephien van Kessel

Kerkvaders in de lift

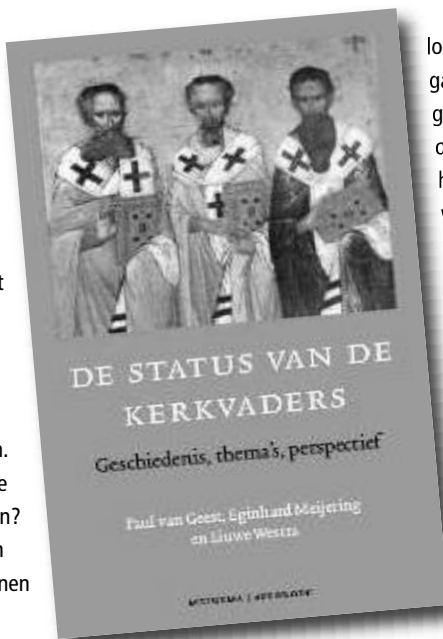
Twée recente boeken over oudchristelijke auteurs gerecenseerd

'De status van de kerkvaders'

Op 1 september 2009 is bij uitgeverij Meinema het boek *De status van de kerkvaders* verschenen. Het is geschreven door dr. Paul van Geest, dr. Eginhard Meijering en dr. Liuwe Westra. Het boek geeft een overzicht van de status van de patristiek: een beschrijving van de geschiedenis van het vak, de huidige stand van zaken en de actuele perspectieven. Waarom zouden de werken van de kerkvaders nog bestudeerd worden? De auteurs maken beschouwingen over wat deze vandaag (nog) kunnen betekenen.

De vragen van de kerkvaders rond God, de mens en de bestemming van het leven hebben hun actualiteit niet verloren. Juist op dit punt verdienen deze vroegchristelijke theologen navolging, stellen de auteurs van *De status van de kerkvaders*. Ze pleiten voor statusverhoging van de studie van de kerkvaders. Wat betreft de status van de kerkvaders: al meteen in het begin laten de auteurs weten dat het daar niet goed mee gesteld is. Volgens de drie schrijvers wordt te weinig gebruik gemaakt van het theologische werk van deze wijze, vroegchristelijke mannen en wordt er ook steeds minder studie naar gedaan. Zij willen een herwaardering van de patristiek (de studie naar de leer van de kerkvaders) en de patrologie (studie naar het leven van de kerkvaders). Het doel van dit boek is duidelijk: de auteurs willen een beschrijving geven van de status van de studie naar de kerkvaders. Dus geen beschrijving van hun theologieën of de interpretatie daarvan. Wat dat betreft krijgen de kerkvaders geen introductie. In die zin blijft dit boek op een afstand staan, het gaat hier echt om een beschrijving, met de kerkvaderstudie als het beschreven object.

Het boek is min of meer in drie delen onderverdeeld. In het eerste deel wordt beschreven wat de moeilijkheden zijn bij het benaderen van deze studie (o.a. de noodzaak van goede vertalingen, de weerbarstigheid van de teksten en de moeilijkheid om de in onze ogen speculatieve theo-

logie te volgen). Het tweede deel gaat over de ontwikkeling van het gezag van de kerkvaders, maar ook over de kritiek op de kerkvaders die hun gezag aantast. Interessant is de weergave van de belangstelling voor kerkvaders in de kerkgeschiedenis, zowel in rooms-katholieke als in protestantse kring. De humanisten (zoals Erasmus) ontleenden aan de kerkvaders hun kritiek op de scholastieke theologie (de wetenschappelijke theologie in de middeleeuwen), de reformatoren prezen de inzichten van de kerkvaders, al was men kritisch over hun filologische inzichten en hun symbolische uitleg. De Rooms-katholie-

ke Kerk beriep zich tijdens het Concilie van Trente (1545-1563) op de kerkvaders, onder meer toen het ging over de sacramenten.

Het laatste en derde deel probeert ons tenslotte te overtuigen van de goede reden waarom de kerkvaders nog steeds relevant zijn. Indrukwekkend is te zien hoe de kerkvaders de intellectuele uitdaging aangingen om hun visie op mens en God te verwoorden in een niet-christelijke, hellenistische cultuur. Hun denkwerk is vooral indrukwekkend als het gaat om de godsleer en de christologie. Het boek over *De status van de kerkvaders* laat zien dat we nooit het verleden slaafs mogen navolgen, maar dat het navolging verdient in de eigen en actuele context. Want zo theologiseerden de kerkvaders ook. Wie reflecteert op de inhoud van de Schrift, doet dat op de schouders van ons voorgelacht. De kerkvaders gelden daarbij als indrukwekkende getuigen, die nog niets van hun relevantie hebben verloren.

De driedeling in het boek maakt dat het een leesbaar geheel is geworden. De hoofdstukken zijn niet alleen goed leesbaar, maar bevatten ook veel interessante informatie. Om maar wat te noemen: in de loop der eeuwen zijn veel uitspraken in de monden van kerkvaders gelegd. Het is zelfs zo erg: uitspraken van tegenstanders van de kerkvaders werden hun zelfs in de mond gelegd. Het

zorgt ervoor dat kerkvaderlijke uitspraken met grote nauwkeurigheid bestudeerd moeten worden om de authenticiteit ervan aan te tonen. Het boek is duidelijk: het bevat een heldere doelstelling en deze is overzichtelijk uitgewerkt. De auteurs nemen je niet over een slingerweggetje mee langs het onderwerp, maar langs een

goede, rechte weg. Hierdoor wordt het boek – dat al boordevol interessante informatie zit – nog aantrekkelijker. Het boek wordt nu al getypeerd als een van de meest belangwekkende werken op dit terrein. Het zal ook direct gebruikt worden in het onderwijs. (Dolf Langerhuizen)

'De kerkvaders'

Er is in het Nederlandse taalgebied lange tijd niet zo heel veel op het gebied van de kerkvaders verschenen. Gelukkig is daar de laatste jaren verandering in gekomen. Het is in dat verband toe te juichen dat de uitgeverij Colomba in Oegstgeest een boek over de kerkvaders van de hand van paus Benedictus XVI heeft gepubliceerd, met de eenvoudige titel: *De kerkvaders*. Hulpbisschop Everard de Jong schreef het voorwoord, de theoloog Paul van Geest de inleiding. In zijn voorwoord noemt bisschop De Jong het lezen van de kerkvaders oecumenisch van belang (p 7); het is goed dat hij dat onderstreept. Paul van Geest geeft een prima inleiding. Hij belicht daarin op een sympathieke manier Ratzingers aloude, grote liefde voor de kerkvaders en hij biedt ook en vooral een heldere uitleg van wie nu kerkvader genoemd mag worden. De moeite waard om te lezen. Een paar kleinere punten van kritiek vooraf op deze Nederlandse uitgave. De vertaling van met name bepaalde namen is soms regelrecht fout (Kappadotië i.p.v. Cappadocië, p 86) en er klinkt nog wel eens, soms op hinderlijke wijze, het Italiaanstalige origineel in door (bv. titels van kerkvaderteksten, Paolinus ipv Paulinus enz.). Dan zijn er in de tekst ook enkele slordigheden in spelling en opmaak, storend maar niet onoverkomelijk. Kijken we verder naar de inhoud zelf van het boek. Benedictus XVI/Joseph Ratzinger hield tussen maart 2006 en juni 2008 tijdens de zogeheten algemene pauselijke audiënties in het Vaticaan vele verhandelingen over kerkvaders. Deze zijn nu gebundeld in deze uitgave. Er worden 20 oosterse kerkvaders - van wie 18 Griekstalige en 2 Syrischtalige - en 17 westerse Latijnse kerkvaders behandeld in korte hoofdstukjes ('miniaturen'). Positief is de grote plaats die is ingeruimd voor de oosterse kerkvaders; ze zijn nog onbekender bij de westerse gelovigen

dan de Latijnse vroegkerkelijke schrijvers en verdienen om de originele inhoud van hun werken zeker onze aandacht. Sommige belangrijke kerkvaders krijgen twee hoofdstukken (bv. Origenes, Johannes Chrysostomus, e.a.); Augustinus als enige krijgt er maar liefst vijf. Benedictus XVI: "Ik ervaar Augustinus als een tijdgenoot die tot mij spreekt." Een actuele betekenis van de kerkvaders die de paus ook graag met zijn publiek wil delen. De miniatuurtjes zijn doorgaans zo opgebouwd, dat er iets wordt verteld over de behandelde auteur en zijn belang en er uit zijn werk wordt

geciteerd. Daarnaast en door dit alles heen gaat Benedictus in op de actuele betekenis van de betreffende kerkvader. Hoewel de overgangen tussen feitelijke weergave en interpretatie niet echt gemarkeerd zijn en meestal ook geleidelijk verlopen, lijken er op een of andere manier twee lagen in de pauselijke verhandelingen aanwezig te zijn. In de beschrijving van leven en werken van een kerkvader wordt men op een prettige manier over hem geïnformeerd. Men kan aan de hand van mooie citaten en beschrijvingen het genot ervaren om met kerkvaders bezig te zijn: "Breng verlichting aan wie gebroken is, bezoek de zieken, draag zorg voor de armen: dit is het gebed" (Aphrahat de Wijze, p 168). De ruimte ontbreekt voor meer voorbeelden; lees u ze zelf vooral. De actualisaties en de interpretaties die de paus biedt, troffen mij soms, zoals hij bijvoorbeeld het eerste miniatuurtje over Origenes beëindigde met: "Bidden wij dat de Heer ons helpt de H. Schrift op een biddende manier te lezen, ons werkelijk te voeden met het ware brood des Levens, met zijn Woord" (p 54). Hier het treffende beeld van de Schrift als brood des Levens, dat we zowel in het NT als bij de joodse rabbijnen vinden. Ook prijst Benedictus XVI de Noord-Afrikaanse Latijnse kerkvader Cyprianus: "[...] ten

overstaan van Rome was hij standvastig in de verdediging van de gezonde tradities van de Afrikaanse Kerk [...]” (p 66). Mooi is tevens hoe Benedictus XVI zijn geliefde kerkvader Augustinus met veel warmte beschrijft. Wel is opvallend dat Benedictus XVI veelvuldig die thema’s bij zijn interpretatie van de kerkvaders betreft, die hem uit hoofde van zijn functie (hoogste leider van de Rooms-katholieke Kerk) of vanuit zijn persoon wel na aan het hart moeten gaan: het primaatschap van de bisschop van Rome; het kerkelijk leergezag; het dogma van Maria Onbevlekt Ontvangen, afgekondigd in 1854, volgens de paus in embryonale staat al aanwezig bij Gregorius van Nazianze (p 100); de rooms-katholieke sociale leer (bv. pp 91 en 123); de waarheid tegenover het heersende relativisme; het gezin *et cetera*. Sommige verbanden die hij legt zijn naar mijn mening historisch terecht - maar zijn ze allemaal nog relevant? Vanuit de nadruk die de kerkvaders leggen op het feit dat de maatschappelijke rechtvaardigheid verder gaat dan goedkope liefdadigheid, is zeker een relevante lijn te trekken naar de huidige sociale leer van de katholieke kerk. Maar dat is natuurlijk geen rechte lijn: de kerkvaders leefden in samenlevingen die verschilden van de onze en ook onderling sterk uiteenliepen. Andere links met kerkvaders maakt Benedictus XVI mijns inziens met minder recht. Hij annexeert dan – op een manier die mij bij tijd en wijle ook dwingend en massief overkomt - wat te veel de kerkvaders binnen zijn eigen persoonlijke bekommernissen alsook binnen de hedendaagse rooms-katholieke standpunten zoals die worden verwoord door het officiële leergezag. Hierop *tunt* bisschop De Jong ook in met de slotregels van zijn voorwoord: “Juist kerkvaders leren dat het leergezag van de Kerk gezien kan worden als een dienst aan de levenskunst en het levensgeluk van de mensen. Ook in onze tijd.” (p 9). Wanneer de paus kerkvaders in de arm neemt om de traditie van het Romeinse primaatschap te onderbouwen, dan moet men wellicht toch ook zeggen dat het concept van niet zozeer *primus inter pares* alswel van universele jurisdictie van de bisschop van Rome over heel de kerk, in belangrijke mate toch echt vreemd moet zijn geweest aan vele kerkvaders, met name die van het oosten maar wellicht ook van het westen. Een ander voorbeeld is als hij Johannes Chrysostomus opvoert als pleitbezorger van het christelijke gezin: “Met name zijn omgaan met vrouwen droeg steeds fijngevoelige accenten en bijzondere zorg besteedde hij aan huwelijk en gezin” (p 119) en: “Wat het huwelijk aangaat, herinnert hij aan de doeleinden ervan, en door op te roepen tot de deugd van de gematigdheid, verrijkt hij die met een rijke

inslag van persoonlijke relaties. Goed voorbereide gehuwden sluiten zo de weg af die leidt tot echtscheiding: alles gebeurt met blijdschap en de kinderen kunnen worden opgevoed tot deugdzzaamheid” (p 117). Peter Brown schetst in zijn boek *Lichaam en Maatschappij* (Amsterdam, 1990, p 242) echter een lichtelijk ander beeld van Chrysostomus’ opvattingen hieromtrent, zoals verwoord in diens ‘Over de ijdele roem’. Brown vat die opvattingen aldus samen: “De vader diende als het onbetwiste hoofd van de huishouding op te treden. Diens woede moest worden gevreesd als de toorn van God. De vader diende zijn zoons en dochters te helpen hun seksuele drijfven te beheersen door hen op jonge leeftijd uit te huwelijken.” Meer een beschrijving van de attitude van een in de westerse seculiere samenleving verdoolde Marokkaanse vader, dan de – ongetwijfeld ook door Ratzinger – gewenste houding van een hedendaagse katholieke ouder. Het huwelijk wordt overigens door Chrysostomus gekenschetst als een noodzaak ten gevolge van de zondeval en is als zodanig “ten tonele gesleurd in het sombere gevolg van de dood” (‘Over de maagdelijkheid’ 15.219-23, bij Brown, 240). Bepaalde opvattingen van kerkvaders lijken me toch werkelijk minder geschikt om naar onze tijd te worden getransponeerd. Van de kerkvader Clemens van Alexandrië is het beeld van de christelijke bij, die uit de bloemen van de ‘heidenen’ Grieks-Romeinse filosofie het hare aan honing puurt. Ook al zijn de kerkvaders - zoals hun naam ook zegt - ‘voorouders’ in het christelijk geloof..., ik denk dat menig oudkerkelijk auteur in tijd en context zo ver van ons afstaat, dat wij Clemens’ beeld *mutatis mutandis* ook aangaande de kerkvaders ter harte mogen nemen. Benedictus XVI maakt, zoals gezegd, duidelijk zijn keuzes. Maar kerkvaders lezen is een oecumenisch gebeuren. Aan de protestant, de orthodox en de katholiek die wel of niet de opvattingen huldigt van Benedictus XVI, de keus of hij/zij diens boek ter hand zal nemen en er de honing van de kerkvaders uit zal puren. (*Leo van Leijzen*)

Paul van Geest, Eginhard Meijering en Lijwe Westra, **De status van de kerkvaders**. *Geschiedenis, thema’s, perspectief*, Uitgeverij Meinema, Zoetermeer 2009, ISBN 9789021142234, €21,50.

Benedictus XVI, **De kerkvaders** (met een voorwoord van mgr. dr. Everard de Jong en een inleiding van prof. dr. Paul van Geest), vert. Chr. Th. Van Buijtenen, Uitgeverij Verzendboekhandel Colomba, Oegstgeest 2008, ISBN 9789073810839, €24,50.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen februari - maart 2010

Amsterdam
Occohoffje, Nieuwe
Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Huize Maria Ecclesiae,
Eisenhowerlaan 120
Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk,
Kruisbroederhof 4

Maastricht
Kapel Zorgcentrum Ambly
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)
Dobbelmannweg 3,
tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk
(Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam
Eendrachtshof,
Eendrachtstraat 95, 3012 XH

Tilburg
Kapel verzorgingscentrum
St. Jozefzorg,
Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West,
ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam:** (Byzantijnse
Gemeenschap)
Zondag 14 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Alle diensten van de Byzantijnse
Gemeenschappen (BG) in het land
zijn onder voorbehoud. Voor verde-

re informatie: www.pokrof.nl of
het desbetreffende secretariaat.

■ **Borne:** (BG)
Zondag 14 februari, 11 u:
Godelijke Liturgie in Sint-
Stephanuskerk, Grotestraat 207
(hoek Stationsstraat).

■ **Delft:** (BG)
Zondag 14 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 14 maart, 10 u:
Godelijke Liturgie.

■ **Eindhoven:** (BG)
Zondag 7 februari, 10.30 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 7 maart, 10.30 u:
Godelijke Liturgie.

■ **'s-Gravenhage:** (BG)
Dinsdag 2 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 20 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 27 februari, 19 u:
Vespers.
Zondag 28 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 20 maart, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 22 maart, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Donderdag 25 maart, Maria
Boodschap, 10 u: Godelijke
Liturgie.
Zaterdag 27 maart, 19 u: Vigilie
en wijding van de wilgentakken.
Zondag 28 maart, Wilgenzon-
dag, 10 u: Godelijke Liturgie.
Woensdag 31 maart, 20 u:
Liturgie van de Voorafgewijde
Gaven.

■ **Haarlem:** (BG)
Zaterdag 13 maart, 19.30 u:
Godelijke Liturgie.

■ **'s-Hertogenbosch:** (Johannes
van Damascusgemeenschap)
Iedere zondag 10.15 uur: Godelijke
Liturgie; soms bij afwezigheid van
een priester Metten i.p.v.
Godelijke Liturgie.
Bijzondere diensten:
Zondag 7 februari, Zondag van
het afscheid van Vlees, 10.15 u:
Metten.
Zondag 14 februari, Zondag van
het afscheid van Zuivel -
Vergevingszondag, 10.15 u:
Godelijke Liturgie, gevolgd
door de Vergevingsdienst.
(Maandag 15 februari begint de
Veertigdagentijd.)
10.15 u: Godelijke Liturgie.
In de Veertigdagentijd: op de
woensdagen 17 februari, 24 febru-
ari, 3 maart en 17 maart, 19 u:
Godelijke Liturgie van de
Voorafgewijde Gaven.
Zondag 21 februari, Eerste
Zondag van de Veertigdagentijd,
Overwinning van de Orthodoxie
door de Verering van de Iconen,

10.15 u: Godelijke Liturgie van
Basilius de Grote met
Icoonwijding (vooraftgaand aan
de Liturgie) en processie met
iconen.

Zondag 28 februari, Tweede
Zondag van de Veertigdagentijd,
Gedachtenis van H. Gregorius
Palamas, 10.15 u: Godelijke
Liturgie van Basilius de Grote.
Zondag 7 maart, Derde Zondag
van de Veertigdagentijd,
Verering van het H. en
Levenschenkend Kruis, 10.15 u:
Godelijke Liturgie van Basilius
de Grote.

Zondag 14 maart, Vierde
Zondag van de Veertigdagentijd,
Gedachtenis van de heilige mon-
nik Johannes Climacus, 10.15 u:
Godelijke Liturgie van Basilius
de Grote.
Zondag 21 maart, Vijfde Zondag
van de Veertigdagentijd,
Gedachtenis van de heilige moe-
der Maria van Egypte, 10.15 u:
GEEN Godelijke Liturgie in
verband met het bezoek aan de
Syrisch-Orthodoxe Gemeen-
schap van Enschede en
Glanerbrug. De kerk is wel open.
Donderdag 25 maart, Maria
Boodschap, 19.00 u: Godelijke
Liturgie van Johannes
Chrysostomus.

Zondag 28 maart, Palmzondag,
10.15 u: Wijding en Uitleiding
van de Palm- en Wilgentakken,
gevolgd door de Godelijke
Liturgie van Johannes
Chrysostomus.
Maandag 29 maart, 19.00 uur:
Godelijke Liturgie van de
Voorafgewijde Gaven.
Dinsdag 30 maart, 19.00 uur:
Godelijke Liturgie van de
Voorafgewijde Gaven.
Woensdag 31 maart, 19.00 uur:
Dienst van Zalving en Gebed
(Boetedienst).
Voor verdere inlichtingen Mw Wem
Timmermans, tel 06-53622939 of
Myryam Corsten 073-6890148.

■ **Maastricht:** (BG)
Zondag 21 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 21 maart, 10 u:
Godelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (BG)
Zaterdag 27 februari, 19 u:
Godelijke Liturgie.
Zaterdag 27 maart, 19 u:
Godelijke Liturgie. Kerkfeest.

■ **Nijmegen:** (Nijmeegs
Byzantijns Koor)
Zaterdag 13 februari, Vierde
Zondag van de Voorvasten, 19 u:
Godelijke Liturgie en iconen-
wijding.
Zaterdag 13 maart, Vierde
Zondag van de Vasten, 19 u:
Godelijke Liturgie van Basilius.
Voor informatie over Nijmeegs

Byzantijns Koor:
<http://www.hetnbk.nl/>

■ **Rotterdam:** (BG)
Zondag 7 februari, 10.15 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 7 maart, 10.15 u:
Godelijke Liturgie.

■ **Scheveningen (Den Haag):**
(Utrechts Byzantijns Koor)
Zondag 21 maart, 10.30 u:
Godelijke Liturgie in parochie
H. Antonius Abt,
Scheveningsweg 233, 2584 AA.

■ **Tilburg:** (Tilburgs Byzantijns
Koor)
Zondag 28 februari, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Zondag 14 maart, 10 u:
Godelijke Liturgie.
Voor meer informatie TBK:
www.tilburgsbyzantijnskoor.nl.

■ **Utrecht:** (BG)
Zondag 21 februari, Eerste
Zondag van de Vasten, Feest van
de Orthodoxie, 10.30 u:
Godelijke Liturgie van Basilius.
Icoonwijding.
Vrijdag 5 maart, 15 u: Liturgie
van de Voorafgewijde Gaven.
Zondag 21 maart, Vijfde Zondag
van de Vasten, H. Maria van
Egypte, 10.30 u: Godelijke
Liturgie van Basilius.

'Lectio divina'. Zes midda- gen rond geestelijke lezing

Gelezen wordt W. Reedijk, *Zuiver
Iezen*. De bijbel gelezen op de
wijze van de vroegchristelijke
woestijnvaders. Met een epiloog
van Ilse N. Bulhof. Damon Budel
2006. Op woensdag 10 februari, 3
maart, 24 maart, 21 april, 19 mei,
9 juni 2010, 14-16.30 uur in 'De
Beiaard', Vrouwen van Bethanië,
Stadshouderslaan 37, 3583 JC
Utrecht. Begeleiding: Leo van
Leijssen, medewerker oosterse
kerken. Kosten € 50,-.

Aanmelding: Vóór donderdag
4 februari 2010 bij Katholieke
Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht,
030-2326907,
secretariaat@oecumene.nl.

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Armeense kerk
op eiland Akdamar in het
Van-meer, Oost-Turkije.
Zijanzicht op muur met
reliefs.
Achterzijde: David en
Goliath, reliëf op
Armeense kerk, Akdamar.
(Foto's: © Gerrit
Steunebrink)

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

